

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

СОЛЯННИКОВ Олександр Сергійович

**Формування та використання фінансових ресурсів
державного пенсійного страхування: виклики та
перспективи в Україні / Formation and use of financial
resources of state pension insurance: challenges and
prospects**

спеціальність: 072 – Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
освітня програма – Публічні фінанси
Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФПФм-21
О. С. Солянніков

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, О. Л. Шашкевич

Кваліфікаційну роботу допущено до захисту:

" __ " _____ 2026 р.

Завідувач кафедри
_____ **А. І. Крисоватий**

ТЕРНОПІЛЬ - 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ.....	6
1.1. Економічна сутність і призначення державного пенсійного страхування в системі соціального захисту населення.....	6
1.2. Нормативно-правове та інституційне забезпечення функціонування системи державного пенсійного страхування в Україні.....	12
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	17
2.1. Оцінка динаміки та структури доходів Пенсійного фонду України.....	17
2.2. Аналіз напрямів використання фінансових ресурсів системи державного пенсійного страхування.....	23
2.3. Вплив демографічних, економічних та воєнних чинників на фінансову стійкість пенсійної системи України.....	29
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ.....	35
3.1. Світовий досвід фінансового забезпечення систем пенсійного страхування та можливості його адаптації в Україні.....	35
3.2. Стратегічні напрями модернізації системи державного пенсійного страхування та підвищення ефективності використання її фінансових ресурсів.....	40
ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	50

ВСТУП

В умовах поглиблення соціально-економічних трансформацій, демографічного старіння населення, воєнних викликів та нестабільності ринку праці особливої актуальності набуває проблема забезпечення фінансової стійкості системи державного пенсійного страхування. Пенсійне забезпечення виступає важливою складовою системи соціального захисту населення та одним із ключових інструментів реалізації державної соціальної політики. Від ефективності формування та використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування залежить рівень соціальної безпеки громадян, стабільність функціонування Пенсійного фонду України та здатність держави гарантувати належний рівень пенсійного забезпечення.

Сучасний стан пенсійної системи України характеризується наявністю значних структурних і фінансових дисбалансів. Скорочення чисельності економічно активного населення, високий рівень трудової міграції, тінізація заробітної плати, зростання дефіциту Пенсійного фонду України та посилення навантаження на державний бюджет формують серйозні ризики для фінансової збалансованості системи державного пенсійного страхування. Додатковим чинником дестабілізації стали наслідки повномасштабної війни, які спричинили скорочення надходжень єдиного соціального внеску, погіршення ситуації на ринку праці та зростання соціальних видатків держави. За таких умов виникає необхідність пошуку ефективних механізмів зміцнення фінансової бази державного пенсійного страхування, удосконалення системи адміністрування страхових внесків, підвищення ефективності використання фінансових ресурсів та адаптації пенсійної системи до сучасних соціально-економічних викликів. Важливого значення набуває також дослідження світового досвіду функціонування пенсійних систем і визначення можливостей його використання в українській практиці.

Теоретичні та практичні аспекти функціонування системи державного пенсійного страхування досліджували багато вітчизняних і зарубіжних

науковців, серед яких: В. Базилевич, О. Василик, І. Луніна, Т. Кізима, С. Юрій, В. Федосов, І. Лютий, О. Кириленко, Л. Ткаченко та інші. Попри значну кількість наукових праць, питання забезпечення фінансової стійкості системи державного пенсійного страхування в умовах сучасних економічних та демографічних викликів потребують подальших досліджень.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження теоретичних і практичних засад формування та використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування, оцінка сучасного стану їх функціонування та обґрунтування напрямів удосконалення фінансового забезпечення пенсійної системи України.

Для досягнення поставленої мети визначено такі *завдання*:

- дослідити економічну сутність державного пенсійного страхування та його роль у системі соціального захисту населення;
- розкрити склад, джерела формування та напрями використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування;
- охарактеризувати нормативно-правове та інституційне забезпечення функціонування пенсійної системи України;
- проаналізувати динаміку та структуру доходів і видатків Пенсійного фонду України;
- оцінити вплив демографічних, економічних та воєнних чинників на фінансову стійкість пенсійної системи;
- узагальнити світовий досвід фінансового забезпечення систем пенсійного страхування;
- обґрунтувати напрями вдосконалення формування та використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування в Україні.

Об'єктом дослідження є процес формування та використання фінансових ресурсів системи державного пенсійного страхування.

Предметом дослідження є теоретичні, організаційно-економічні та практичні аспекти функціонування фінансових ресурсів державного пенсійного страхування в сучасних умовах.

У процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні *методи* наукового пізнання, зокрема: методи аналізу і синтезу, логічного узагальнення, статистичного аналізу, порівняння, системного підходу, графічного та табличного відображення даних.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти України, офіційні матеріали Пенсійного фонду України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, міжнародних організацій, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, аналітичні та статистичні матеріали.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання запропонованих рекомендацій для вдосконалення механізму формування та ефективного використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування, зміцнення фінансової стійкості Пенсійного фонду України та підвищення ефективності пенсійного забезпечення населення.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні теоретичних і практичних засад формування та використання фінансових ресурсів системи державного пенсійного страхування України в умовах сучасних демографічних, економічних і воєнних викликів. У роботі удосконалено підходи до оцінки фінансової стійкості пенсійної системи з урахуванням впливу воєнних ризиків та міграційних процесів, обґрунтовано стратегічні напрями модернізації системи державного пенсійного страхування, розвитку накопичувального пенсійного забезпечення та підвищення ефективності використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду України.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення кваліфікаційної роботи знайшли відображення у публікаціях автора, розміщених у збірниках наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія та у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

1.1. Економічна сутність і призначення державного пенсійного страхування в системі соціального захисту населення

Соціальний захист населення є однією з найважливіших складових соціальної політики держави та охоплює систему економічних, правових і організаційних заходів, спрямованих на забезпечення належного рівня життя населення, підтримку соціально вразливих верств суспільства та гарантування соціальної безпеки громадян. Реалізація соціального захисту здійснюється через систему державних соціальних гарантій, соціального забезпечення, соціальної допомоги та соціального страхування (див. рис. 1.1).

Рис. 1.1. Форми соціального захисту населення [18]

Конституція України «гарантує громадянам право на соціальний захист, що включає забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття, а також у старості та інших випадках, передбачених законодавством» [20]. Це право реалізується через систему загальнообов'язкового державного соціального страхування, яка фінансується за рахунок страхових внесків роботодавців і працівників, а також бюджетних ресурсів держави.

Важливе місце у структурі соціального захисту населення займає державне пенсійне страхування, яке виступає ключовим механізмом матеріального забезпечення осіб у старості або у випадку втрати працездатності. Пенсійне страхування є важливим інструментом реалізації соціальної функції держави та забезпечення соціальної стабільності в суспільстві. Його економічне значення полягає у «формуванні, розподілі та використанні фінансових ресурсів, необхідних для здійснення пенсійних виплат населенню» [6].

Державне пенсійне страхування є «складовою системи загальнообов'язкового державного соціального страхування та передбачає створення механізму захисту громадян від соціального ризику втрати доходу у зв'язку зі старістю, інвалідністю або втратою годувальника» [31]. Основою функціонування пенсійного страхування є страховий принцип, відповідно до якого працююче населення та роботодавці сплачують обов'язкові страхові внески, за рахунок яких формуються фінансові ресурси для виплати пенсій нинішнім пенсіонерам.

Економічна сутність державного пенсійного страхування проявляється через систему фінансових відносин між державою, роботодавцями, працівниками та пенсіонерами щодо формування централізованого фонду коштів і подальшого їх перерозподілу з метою забезпечення соціальних гарантій непрацездатному населенню. Водночас пенсійне страхування виконує важливу соціально-економічну функцію, оскільки сприяє підтриманню платоспроможного попиту населення, зниженню рівня бідності серед осіб похилого віку та забезпеченню соціальної справедливості у суспільстві.

У науковій літературі поняття пенсійного страхування трактується з різних позицій. Зокрема, пенсійне страхування розглядається як «особлива форма соціального страхування, що забезпечує матеріальне утримання осіб у разі втрати працездатності або досягнення пенсійного віку» [4]. Також воно визначається як «система правових, економічних та організаційних відносин, спрямованих на формування страхових фондів та фінансування пенсійних

виплат» [22]. Місце державного пенсійного страхування в системі соціального захисту громадян представлено на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Місце державного пенсійного страхування в системі соціального захисту населення [18]

Пенсійне страхування передбачає комплекс «правових, фінансових та організаційних заходів, які забезпечують захист громадян у випадку досягнення пенсійного віку, встановлення інвалідності чи втрати годувальника» [41]. Важливим аспектом є те, що пенсійна система враховує страхові внески громадян, сплачені протягом їх трудової діяльності, а розмір пенсійного забезпечення залежить від страхового стажу та величини отриманих доходів.

Державне пенсійне страхування базується на принципі солідарності поколінь, який передбачає перерозподіл фінансових ресурсів між працюючим населенням та пенсіонерами. Така модель функціонування пенсійної системи забезпечує безперервність пенсійних виплат, однак одночасно робить систему залежною від демографічної ситуації, рівня зайнятості населення та обсягів надходжень страхових внесків.

У сучасних умовах функціонування системи державного пенсійного страхування значною мірою залежить від економічного розвитку держави, рівня офіційної зайнятості, стану ринку праці та демографічних процесів. Негативний вплив на фінансову стійкість пенсійної системи здійснюють старіння населення, скорочення чисельності економічно активних громадян, трудова міграція та високий рівень тінізації заробітної плати. Усе це призводить до дефіциту фінансових ресурсів Пенсійного фонду України та посилення залежності пенсійної системи від коштів державного бюджету.

Система пенсійного страхування України відповідно до чинного законодавства складається з трьох рівнів: солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та системи недержавного пенсійного забезпечення (див. рис. 1.3).

Перший рівень — солідарна система — є основою сучасної пенсійної системи України та функціонує за принципом фінансування поточних пенсійних виплат за рахунок внесків працюючого населення. Другий рівень передбачає накопичення індивідуальних пенсійних внесків громадян у спеціальних накопичувальних фондах. Третій рівень базується на добровільній участі громадян у формуванні додаткових пенсійних накопичень через недержавні пенсійні фонди. Така трирівнева модель відповідає сучасним міжнародним підходам до організації пенсійного забезпечення та спрямована на підвищення фінансової стійкості пенсійної системи.

Рис. 3.1. Рівні системи пенсійного забезпечення в Україні [9]

Важливим призначенням державного пенсійного страхування є забезпечення соціальної стабільності та підтримання належного рівня життя населення після завершення трудової діяльності.

Пенсійна система виконує низку важливих функцій, серед яких:

- соціальна функція, що полягає у захисті громадян від бідності та забезпеченні мінімальних соціальних стандартів;
- страхова функція, яка передбачає компенсацію втраченого заробітку;
- перерозподільна функція, що забезпечує перерозподіл фінансових ресурсів між поколіннями;
- стимулююча функція, спрямована на легалізацію зайнятості та підвищення зацікавленості громадян у сплаті страхових внесків;
- інвестиційна функція, пов'язана із формуванням довгострокових фінансових ресурсів для розвитку економіки.

Система державного пенсійного страхування має значний вплив на розвиток фінансового ринку та інвестиційної діяльності. «У країнах із розвиненими накопичувальними пенсійними системами пенсійні фонди виступають важливими інституційними інвесторами та забезпечують акумуляцію значних фінансових ресурсів для довгострокового інвестування в економіку» [30]. У європейських країнах пенсійні системи здебільшого базуються на «поєднанні солідарних та накопичувальних механізмів, що забезпечує диверсифікацію джерел пенсійного забезпечення та зменшує фінансове навантаження на державу» [58].

Для України розвиток накопичувального та недержавного пенсійного страхування є особливо актуальним у контексті погіршення демографічної ситуації та зростання навантаження на солідарну систему. Водночас процес реформування пенсійної системи відбувається повільно, а рівень розвитку недержавного пенсійного забезпечення залишається недостатнім. Важливим викликом для сучасної пенсійної системи є старіння населення, яке характерне як для України, так і для більшості європейських країн. Зростання частки осіб пенсійного віку у структурі населення призводить до збільшення навантаження на працююче населення та потребує реформування механізмів пенсійного забезпечення. У багатьох країнах Європейського Союзу реформування пенсійних систем супроводжується підвищенням пенсійного віку, розвитком накопичувальних механізмів та стимулюванням добровільного пенсійного страхування.

Відтак, державне пенсійне страхування є важливою складовою системи соціального захисту населення та одним із ключових механізмів реалізації соціальної політики держави. Його економічна сутність полягає у формуванні та використанні фінансових ресурсів для забезпечення соціальних гарантій громадянам у разі втрати працездатності або досягнення пенсійного віку. Ефективне функціонування системи державного пенсійного страхування є необхідною умовою забезпечення соціальної стабільності, фінансової безпеки держави та підвищення добробуту населення.

1.2. Нормативно-правове та інституційне забезпечення функціонування системи державного пенсійного страхування в Україні

Функціонування системи державного пенсійного страхування в Україні ґрунтується на розгалуженій системі нормативно-правового та інституційного забезпечення, яке визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державної політики у сфері пенсійного забезпечення населення. Нормативно-правова база регламентує механізми формування та використання фінансових ресурсів пенсійної системи, порядок нарахування і виплати пенсій, права та обов'язки учасників пенсійного страхування, а також функції органів державного управління у цій сфері.

Основою правового регулювання системи державного пенсійного страхування є Конституція України, яка гарантує громадянам право на соціальний захист. Зокрема, у статті 46 Конституції України зазначено, що «громадяни мають право на забезпечення у старості, у разі втрати працездатності, втрати годувальника та в інших випадках, передбачених законом» [20]. Реалізація цього права забезпечується через систему загальнообов'язкового державного соціального страхування, що фінансується за рахунок страхових внесків громадян, роботодавців та бюджетних коштів.

Важливе значення у регулюванні пенсійних відносин має Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [37], який визначає принципи, структуру та механізми функціонування пенсійної системи України. Саме цей закон заклав основу сучасної трирівневої системи пенсійного забезпечення та визначив порядок формування і використання коштів Пенсійного фонду України. Закон регламентує порядок призначення пенсій, умови набуття права на пенсійні виплати, механізми обчислення страхового стажу та визначення розмірів пенсій.

Відповідно до законодавства, система пенсійного забезпечення України складається із трьох рівнів:

- солідарної системи загальнообов’язкового державного пенсійного страхування;
- накопичувальної системи загальнообов’язкового державного пенсійного страхування;
- системи недержавного пенсійного забезпечення.

Перший рівень пенсійної системи базується на принципах солідарності та субсидування і передбачає фінансування пенсійних виплат за рахунок поточних надходжень єдиного соціального внеску та коштів державного бюджету. Другий рівень передбачає накопичення персональних пенсійних внесків застрахованих осіб на індивідуальних рахунках у накопичувальному фонді. Третій рівень ґрунтується на добровільній участі громадян у системі недержавного пенсійного забезпечення через недержавні пенсійні фонди, страхові компанії та банківські установи.

Важливим нормативно-правовим актом у сфері пенсійного забезпечення є Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [38], який визначає організаційні, правові та фінансові засади функціонування системи добровільного накопичувального пенсійного страхування. Закон регулює діяльність недержавних пенсійних фондів, адміністраторів, компаній з управління активами та інших суб’єктів недержавного пенсійного забезпечення. Суттєве значення у системі нормативно-правового забезпечення мають також:

- Бюджетний кодекс України [5], який визначає особливості фінансування Пенсійного фонду України за рахунок коштів державного бюджету;
- Податковий кодекс України [36], що регламентує порядок адміністрування ЄСВ та податкові стимули у сфері пенсійного страхування;
- Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування» [37];
- Закон України «Про Державний бюджет України» на відповідний рік;
- нормативні акти Кабінету Міністрів України, Міністерства соціальної політики України та Пенсійного фонду України.

Нормативно-правове забезпечення пенсійної системи України постійно вдосконалюється під впливом економічних, демографічних та соціальних викликів. Особливого значення набули пенсійні реформи, спрямовані на підвищення фінансової стійкості системи, удосконалення механізму нарахування пенсій та посилення страхових принципів у пенсійному забезпеченні.

Одним із ключових напрямів реформування стало поступове підвищення вимог до страхового стажу для виходу на пенсію. Такі зміни були зумовлені необхідністю зменшення дефіциту Пенсійного фонду України та адаптації пенсійної системи до демографічного старіння населення. Крім того, законодавчі зміни передбачали модернізацію механізму індексації пенсій, осучаснення пенсійних виплат та запровадження електронних сервісів у сфері пенсійного забезпечення.

Особливе місце у функціонуванні системи державного пенсійного страхування займає її інституційне забезпечення. «Центральним органом, який здійснює управління солідарною системою пенсійного страхування, є Пенсійний фонд України (ПФУ)» [39]. Його діяльність спрямована на реалізацію державної політики у сфері пенсійного забезпечення та адміністрування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Основними «функціями Пенсійного фонду України є:

- акумуляція та облік страхових внесків;
- фінансування та виплата пенсій;
- ведення персоніфікованого обліку застрахованих осіб;
- контроль за цільовим використанням коштів пенсійної системи;
- прогнозування доходів і видатків Пенсійного фонду;
- адміністрування електронних сервісів у сфері пенсійного забезпечення» [39].

Структура ПФУ включає «центральний апарат, головні управління в областях та територіальні органи, які забезпечують безпосереднє обслуговування громадян» [38]. Важливим елементом інституційного

забезпечення є впровадження цифрових технологій та електронного урядування, що сприяє підвищенню доступності пенсійних послуг та ефективності адміністрування системи.

Важливу роль у формуванні та реалізації державної політики у сфері пенсійного страхування відіграє Міністерство соціальної політики України, яке забезпечує «розроблення нормативно-правових актів, координує діяльність органів соціального захисту та здійснює моніторинг функціонування системи пенсійного забезпечення» [18].

У процесі функціонування пенсійної системи беруть участь також:

- «Кабінет Міністрів України, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері соціального захисту;
- Верховна Рада України, що здійснює законодавче регулювання пенсійної системи;
- Міністерство фінансів України, яке забезпечує бюджетне фінансування дефіциту Пенсійного фонду;
- Державна податкова служба України, яка адмініструє єдиний соціальний внесок» [59].

Інституційне забезпечення накопичувального та недержавного пенсійного страхування включає діяльність недержавних пенсійних фондів, страхових компаній, банківських установ, адміністраторів пенсійних фондів та компаній з управління активами. Контроль за їх діяльністю здійснюють відповідні державні регулятори фінансового ринку. Водночас сучасна система нормативно-правового та інституційного забезпечення пенсійного страхування в Україні характеризується низкою проблем. Серед основних проблем слід виділити:

- нестабільність пенсійного законодавства;
- часті зміни механізмів нарахування пенсій;
- значний дефіцит Пенсійного фонду України;
- високий рівень залежності пенсійної системи від державного бюджету;
- недостатній розвиток накопичувального пенсійного страхування;
- низький рівень довіри населення до недержавних пенсійних інститутів;

– негативний вплив демографічного старіння населення та трудової міграції.

Суттєвий вплив на функціонування пенсійної системи мають також сучасні воєнні виклики, які призводять до скорочення зайнятості населення, зменшення надходжень єдиного соціального внеску та зростання навантаження на державні фінанси. У таких умовах особливого значення набуває необхідність удосконалення механізмів адміністрування пенсійної системи, підвищення ефективності використання фінансових ресурсів та впровадження сучасних цифрових технологій управління.

Таким чином, нормативно-правове та інституційне забезпечення системи державного пенсійного страхування в Україні формує основу функціонування пенсійної системи та визначає механізми реалізації соціальних гарантій населенню. Ефективність функціонування пенсійної системи значною мірою залежить від стабільності законодавства, ефективності діяльності державних інституцій, рівня фінансової стійкості Пенсійного фонду України та здатності держави адаптувати пенсійну систему до сучасних економічних і демографічних викликів.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Оцінка динаміки та структури доходів Пенсійного фонду України

Фінансова стійкість системи державного пенсійного страхування безпосередньо залежить від обсягів та структури доходів Пенсійний фонд України. Доходи Пенсійного фонду України є основним джерелом фінансування пенсійних виплат, соціальних допомог, страхових виплат та інших соціальних гарантій, передбачених чинним законодавством. Аналіз динаміки та структури доходів Фонду дає змогу оцінити рівень фінансової забезпеченості пенсійної системи, виявити ключові тенденції її розвитку та визначити проблемні аспекти формування фінансових ресурсів у сучасних умовах.

Доходи Пенсійного фонду України формуються за рахунок власних надходжень та коштів державного бюджету. Основним джерелом власних доходів є «надходження єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, що сплачується роботодавцями та застрахованими особами» [37]. Крім цього, до структури доходів Пенсійного фонду входять «кошти державного бюджету на фінансування пенсійних програм, компенсаційних виплат, соціальних доплат та покриття дефіциту бюджету Фонду» [37].

Впродовж останніх років спостерігається тенденція до зростання доходів ПФУ, що пов'язано із підвищенням рівня заробітної плати, зростанням надходжень єдиного соціального внеску, проведенням індексації пенсій та збільшенням бюджетної підтримки пенсійної системи. Водночас структура доходів Фонду свідчить про високий рівень залежності пенсійної системи від коштів державного бюджету.

Згідно із затвердженим бюджетом ПФУ на 2025 рік, загальний обсяг доходів Фонду передбачено на рівні понад 1 трлн. грн. [14]. Зокрема, відповідно

до постанови КМУ, доходи бюджету ПФУ на 2025 рік визначені у сумі понад 862 млрд. грн. без урахування залишків коштів на початок року. У структурі доходів ПФУ найбільшу частку займають власні надходження, сформовані переважно за рахунок єдиного соціального внеску. За даними бюджету ПФУ на 2024 рік, власні доходи становили близько 568 млрд. грн. [13]. Водночас, значну частину доходів формують трансферти з державного бюджету, які спрямовуються на фінансування спеціальних пенсійних програм, покриття дефіциту бюджету Фонду та забезпечення соціальних доплат окремим категоріям населення.

Аналіз даних таблиці 2.1 свідчить про стійку тенденцію до зростання доходів ПФУ протягом 2023–2025 рр. Загальний обсяг доходів Фонду зріс із 768,9 млрд. грн. у 2023 році до 1025,2 млрд. грн. у 2025 році, тобто на 256,3 млрд. грн. або майже на 33,3 %, що свідчить про поступове розширення фінансової бази системи державного пенсійного страхування в умовах зростання фонду оплати праці, підвищення мінімальної заробітної плати та збільшення надходжень єдиного соціального внеску.

У структурі доходів ПФУ домінують власні надходження, частка яких упродовж аналізованого періоду зросла з 62,9 % у 2023 році до 67,3 % у 2025 році. В абсолютному вимірі обсяг власних надходжень збільшився на 206,3 млрд. грн. Така тенденція є позитивною, оскільки свідчить про певне посилення фінансової самостійності пенсійної системи та зменшення залежності Пенсійного фонду від бюджетних трансфертів. Найбільшу частку у структурі власних надходжень займає сума єдиного соціального внеску (ЄСВ) на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. У 2023 році надходження ЄСВ становили 451,1 млрд. грн. або 58,7 % усіх доходів Фонду, тоді як у 2025 році вони зросли до 661,8 млрд. грн. або 64,6 % доходів. Приріст надходжень ЄСВ за досліджуваний період становив 210,7 млрд. грн., що пояснюється: зростанням середньої заробітної плати, підвищенням мінімальної заробітної плати, частковою детінізацією ринку праці, покращенням адміністрування страхових внесків.

Таблиця 2.1

Динаміка доходів бюджету Пенсійного фонду України за період 2023-2025 років (млрд. грн.)

Показники	2023 р.		2024 р.		2025 р.		Зростання/ зменшення
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	
Доходи ПФУ, всього, з них:	768,9	100,0	863,7	100,0	1025,2	100,0	256,3
Власні надходження з урахуванням залишку коштів, в тому числі:	483,6	62,9	564,9	65,4	689,9	67,3	206,3
сума ЄСВ на ЗДПС	451,1	58,7	529,4	61,3	661,8	64,6	210,7
кошти, сплачені банками за користування тимчасово вільними коштами ПФУ	0,4	0,1	0,5	0,1	0,6	0,1	0,2
сплата ЄСВ на ЗДСС за деякі категорії застрахованих осіб та покриття недоотриманих сум коштів від застосування розміру ЄСВ (Постанова КМУ)	27,7	3,6	28,4	3,3	28,1	2,7	0,4
кошти від підприємств на покриття фактичних витрат на виплату та доставку пенсій (за списком № 1)	2,1	0,3	2,4	0,3	2,8	0,3	0,7
кошти від підприємств на покриття фактичних витрат на виплату та доставку пенсій (за списком № 2)	1,8	0,2	2,0	0,2	2,3	0,2	0,5
кошти на виплату пенсій іноземним пенсіонерам на території України	0,1	-	0,1	-	0,1	-	-
Залишок на початок року	32,5	-	31,5	-	32,4	-	-0,1
Кошти Державного бюджету України на:	285,3	37,1	298,8	34,6	335,3	32,7	50,0
- пенсійне забезпечення військовослужбовців, виплата пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за різними пенсійними програмами	214,0	27,8	229,6	26,6	262,4	25,6	48,0
- покриття дефіциту коштів ПФУ для виплати пенсій	35,0	4,6	17,5	2,0	12,0	1,2	-23,0
- погашення заборгованості пенсійних виплат за рішенням суду	1,2	0,2	1,5	0,2	1,8	0,2	0,6
Кошти Державного бюджету України на виплату житлових субсидій та пільг на оплату ЖКП, з придбання пічного побутового опалення і газу	37,9	4,9	45,9	5,3	57,6	5,6	19,7
Кошти Державного бюджету України для виплати щорічної разової грошової допомоги ветеранам війни і жертвам нацистських переслідувань (Постанова 540 КМУ, 2022 рік)	—	—	—	—	1,5	0,1	1,5

Примітка. Складено автором за даними [12; 13; 14]

Водночас, інші складові власних надходжень мають незначну частку у структурі доходів ПФУ. Зокрема, кошти, сплачені банками за користування тимчасово вільними коштами ПФУ, не перевищують 0,1 % доходів Фонду. Аналогічна ситуація спостерігається щодо коштів від підприємств на покриття витрат на виплату та доставку пільгових пенсій за списками № 1 і № 2, що вказує на обмеженість додаткових джерел формування фінансових ресурсів пенсійної системи.

Важливою складовою доходів ПФУ залишаються кошти Державного бюджету України (див. рис. 2.1). Незважаючи на зменшення їх питомої ваги з 37,1 % у 2023 році до 32,7 % у 2025 році, обсяг бюджетних трансфертів продовжує зростати і у 2025 році становив 335,3 млрд. грн

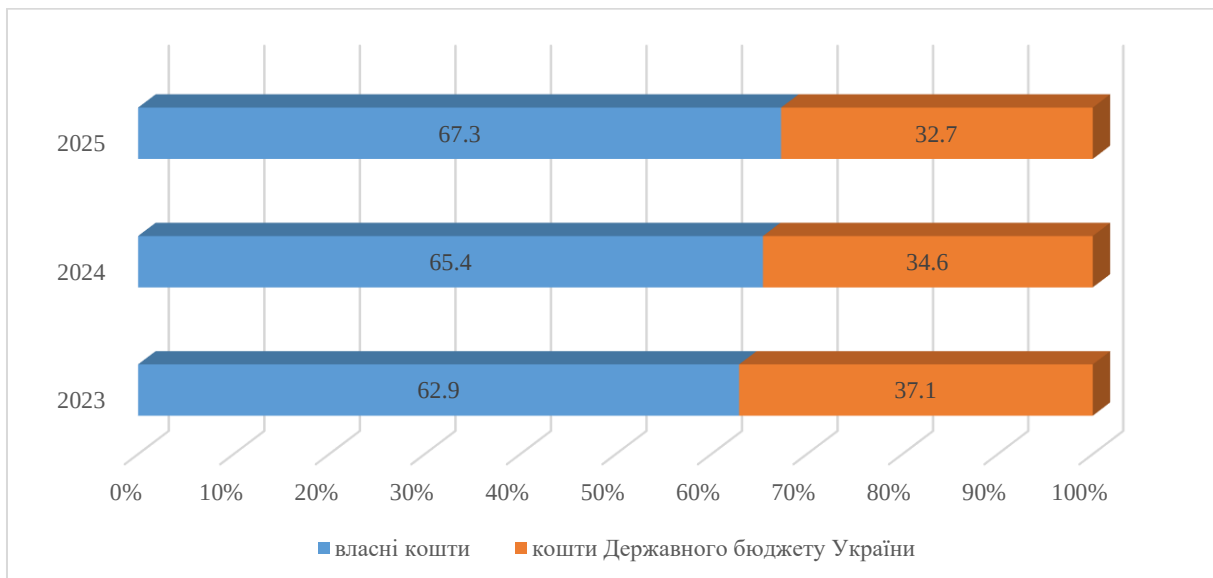

Рис. 2.1. Динаміка частки власних і переданих коштів Пенсійного фонду України у 2023-2025 роках, %

Примітка. Складено за даними [12; 13; 14]

Зазначене свідчить про збереження значної залежності пенсійної системи від державної фінансової підтримки. Найбільшу частку серед бюджетних трансфертів займають видатки на пенсійне забезпечення військовослужбовців, а також виплату пенсій, надбавок і підвищень за різними пенсійними програмами. Їх обсяг зріс із 214,0 млрд. грн. у 2023 році до 262,4 млрд. грн. у 2025 році. Така тенденція обумовлена:

- зростанням кількості військовослужбовців;
- необхідністю посилення соціального захисту військових;
- індексацією пенсійних виплат;
- наслідками воєнного стану та повномасштабної війни.

Позитивним явищем є суттєве скорочення коштів державного бюджету на покриття дефіциту ПФУ. Якщо у 2023 році на ці потреби було спрямовано 35,0 млрд. грн., то у 2025 році — лише 12,0 млрд. грн. Це свідчить про часткове покращення збалансованості бюджету ПФУ та зростання ролі власних надходжень у фінансуванні пенсійних виплат. Разом із тим у структурі доходів Фонду простежується збільшення витрат, пов'язаних із виконанням соціальних функцій держави. Зокрема, зросли обсяги коштів, спрямованих на виплату житлових субсидій та пільг на оплату житлово-комунальних послуг: з 37,9 млрд. грн. у 2023 році до 57,6 млрд. грн. у 2025 році. Це пов'язано зі зростанням тарифів на ЖКП, погіршенням матеріального становища населення та необхідністю посилення державної соціальної підтримки громадян в умовах війни та економічної нестабільності.

Аналіз структури доходів Пенсійного фонду України також свідчить про поступове згортання окремих антикризових програм, пов'язаних із пандемією COVID-19. У 2023–2025 рр. практично відсутні видатки на виплату одноразової допомоги у зв'язку з COVID-19, що свідчить про завершення реалізації відповідних програм державної підтримки.

Загалом результати аналізу дають підстави стверджувати, що у 2023–2025 рр. система формування доходів Пенсійного фонду України характеризувалася такими основними тенденціями:

- зростання загального обсягу доходів Пенсійного фонду;
- збільшення частки власних надходжень у структурі доходів;
- домінування надходжень єдиного соціального внеску;
- поступове скорочення потреби у бюджетному покритті дефіциту Фонду;
- збереження високої залежності пенсійної системи від державного бюджету;

– посилення соціального навантаження на Пенсійний фонд в умовах воєнного стану.

Суттєвий вплив на «формування доходів ПФУ мають демографічні чинники. Скорочення чисельності економічно активного населення, старіння населення та високий рівень трудової міграції призводять до зменшення кількості платників єдиного соціального внеску та збільшення навантаження на працююче населення. У результаті співвідношення між кількістю платників внесків і пенсіонерів погіршується, що негативно впливає на фінансову стійкість солідарної системи пенсійного страхування» [47].

Негативний вплив на доходи ПФУ також здійснює високий рівень тінізації економіки та виплати заробітної плати «в конвертах». У таких умовах значна частина працівників фактично не бере участі у формуванні фінансових ресурсів пенсійної системи, що призводить до недоотримання значних обсягів страхових внесків.

Особливої актуальності проблема фінансового забезпечення Пенсійного фонду набула в умовах повномасштабної війни. Воєнні дії спричинили:

- скорочення кількості зайнятого населення;
- втрату робочих місць;
- зменшення обсягів офіційної заробітної плати у низці секторів економіки;
- збільшення навантаження на державний бюджет;
- зростання соціальних видатків держави.

У перспективі важливого значення набуває необхідність зміцнення фінансової стійкості Пенсійного фонду України шляхом розширення бази платників ЄСВ, розвитку накопичувальної системи пенсійного страхування, легалізації трудових доходів та підвищення ефективності адміністрування фінансових ресурсів пенсійної системи.

2.2. Аналіз напрямів використання фінансових ресурсів системи державного пенсійного страхування

Фінансові ресурси системи державного пенсійного страхування відіграють важливу роль у забезпеченні соціальної стабільності держави, оскільки саме за рахунок цих коштів здійснюється фінансування пенсійних виплат, соціальних допомог та інших видів соціального забезпечення населення. Ефективність використання фінансових ресурсів ПФУ значною мірою визначає рівень соціального захисту громадян, фінансову стійкість пенсійної системи та здатність держави виконувати свої соціальні зобов'язання.

Використання фінансових ресурсів системи державного пенсійного страхування здійснюється відповідно до затвердженого бюджету ПФУ та регламентується чинним законодавством. Основними «напрямами використання коштів ПФУ є:

- виплата пенсій за віком;
- виплата пенсій по інвалідності;
- пенсії у зв'язку з втратою годувальника;
- виплата пенсій військовослужбовцям;
- фінансування житлових субсидій та пільг;
- виплата страхових допомог;
- фінансування адміністративних витрат Пенсійного фонду;
- забезпечення функціонування інформаційних систем та цифрових сервісів» [37].

Найбільшу частку у структурі видатків ПФУ займають видатки на виплату пенсій, що пояснюється соціальною спрямованістю діяльності Фонду та значною кількістю осіб пенсійного віку в Україні. Впродовж 2023–2025 рр. спостерігається стійка тенденція до зростання видатків на пенсійне забезпечення, що пов'язано з:

- індексацією пенсій;
- підвищенням мінімальних соціальних стандартів;

- збільшенням чисельності пенсіонерів окремих категорій;
- необхідністю посилення соціального захисту населення в умовах воєнного стану.

За даними бюджету ПФУ, «у 2025 році загальний обсяг видатків Фонду перевищив 1 трлн грн, з яких переважна частина була спрямована саме на виплату пенсій та соціальних допомог» [14]. Основним напрямом використання фінансових ресурсів є виплата пенсій за віком, які становлять найбільшу частку серед усіх пенсійних виплат (див. табл. 2.2). Це пов'язано із демографічною структурою населення та значною кількістю громадян, які досягли пенсійного віку. Водночас, вагоме місце займають пенсії по інвалідності та пенсії у зв'язку з втратою годувальника, що виконують важливу соціальну функцію підтримки найбільш вразливих категорій населення.

Особливого значення у сучасних умовах набули видатки на пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб, звільнених з військової служби. В умовах повномасштабної війни обсяги таких видатків суттєво зросли через:

- збільшення чисельності військовослужбовців;
- розширення соціальних гарантій для військових;
- необхідність забезпечення соціального захисту учасників бойових дій;
- підвищення рівня грошового забезпечення військовослужбовців.

У структурі використання фінансових ресурсів ПФУ важливе місце займають також видатки на виплату житлових субсидій та пільг населенню. Передача функцій щодо адміністрування субсидій Пенсійному фонду України сприяла централізації соціальних виплат та підвищенню ефективності їх надання. Зростання обсягів фінансування житлових субсидій пояснюється:

- підвищенням тарифів на житлово-комунальні послуги;
- зниженням платоспроможності населення;
- збільшенням кількості домогосподарств, які потребують державної підтримки.

Важливим напрямом використання коштів системи державного пенсійного страхування є фінансування страхових виплат та соціальних

Таблиця 2.2

Динаміка видатків бюджету Пенсійного фонду України за період 2023-2025 років

Показники	2023 р.		2024 р.		2025 р.		абсолютний приріст / зменшення
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	
Видатки ПФУ, всього, з них:	768,1	100,0	861,2	100,0	1023,4	100,0	255,3
<i>за рахунок власних надходжень всього, в тому числі:</i>	482,7	62,8	562,8	65,4	687,5	67,2	204,8
пенсійне забезпечення осіб, пенсія яким призначена згідно із З.У. «Про ЗДПС»	401,5	52,3	471,2	54,7	584,6	57,1	183,1
пенсійне забезпечення осіб, пенсія яким призначена згідно інших законодавчих актів в частині, що не перевищує розміру трудової пенсії за віком	28,4	3,7	30,1	3,5	32,6	3,2	4,2
пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького та рядового складу в частині, що не перевищує розмір трудової пенсії	18,7	2,4	20,9	2,4	24,8	2,4	6,1
пенсійне забезпечення осіб, які проживають за кордоном та іноземних пенсіонерів	0,2	-	0,2	-	0,3	-	0,1
фінансування адміністративних витрат, пов'язаних із виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду України	13,5	1,8	15,1	1,8	17,9	1,7	4,4
оплата послуг з виплати та доставки пенсійних виплат із солідарної системи	20,4	2,6	22,8	2,6	27,3	2,7	6,9
<i>За рахунок коштів Державного бюджету України</i> на виплату пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за різними пенсійними програмами	247,3	32,2	262,4	30,5	301,7	29,5	54,4
<i>виплата щорічної разової грошової допомоги ветеранам війни та жертвам нацистських переслідувань</i>	—	—	—	—	1,5	0,1	1,5
<i>виплата житлових субсидій та пільг на оплату ЖКП</i>	37,1	4,8	36,0	4,1	34,2	3,3	-2,9
Залишок на кінець року	0,8	-	2,5	—	1,8	-	1,0

Примітка. Складено автором за даними [12; 13; 14]

допомог. Зокрема, ПФУ забезпечує «виплату допомог у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, нещасними випадками на виробництві та професійними захворюваннями» [37]. Після передачі окремих функцій Фонду соціального страхування до ПФУ суттєво розширилися повноваження Фонду у сфері соціального страхування.

Аналіз даних таблиці 2.2 свідчить про стійку тенденцію до зростання видатків ПФУ протягом 2023–2025 рр. Загальний обсяг видатків Фонду збільшився з 768,1 млрд. грн. у 2023 році до 1023,4 млрд. грн. у 2025 році, тобто на 255,3 млрд. грн. або на 33,2 %. Така тенденція зумовлена підвищенням соціальних стандартів, проведенням індексації пенсій, збільшенням кількості отримувачів соціальних виплат та посиленням соціального навантаження на пенсійну систему в умовах воєнного стану.

У структурі видатків ПФУ переважають видатки, що фінансуються за рахунок власних надходжень Фонду. Їх частка у загальному обсязі видатків зросла з 62,8 % у 2023 році до 67,2 % у 2025 році. В абсолютному вимірі обсяг таких видатків збільшився на 204,8 млрд. грн., що свідчить про певне зміцнення фінансової бази системи державного пенсійного страхування та підвищення ролі власних надходжень у фінансуванні пенсійних виплат.

Найбільшу частку у структурі видатків займає пенсійне забезпечення осіб, пенсія яким призначена відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [37]. У 2023 році на ці цілі було спрямовано 401,5 млрд. грн. або 52,3 % усіх видатків Пенсійного фонду, тоді як у 2025 році — вже 584,6 млрд. грн. або 57,1 %. Приріст видатків за даним напрямом становив 183,1 млрд. грн. Це пояснюється:

- щорічною індексацією пенсій;
- зростанням мінімальної пенсії;
- підвищенням середньої заробітної плати, яка враховується при обчисленні пенсій;
- збільшенням кількості пенсіонерів окремих категорій;
- необхідністю посилення соціального захисту населення в умовах війни.

Значну частину видатків також становить фінансування пенсій, призначених за іншими законодавчими актами. Обсяг цих виплат зріс із 28,4 млрд. грн. у 2023 році до 32,6 млрд. грн. у 2025 році. Водночас їх частка у структурі видатків дещо скоротилася — з 3,7 % до 3,2 %, що свідчить про швидше зростання основних пенсійних виплат порівняно зі спеціальними пенсійними програмами.

Важливе місце у структурі видатків займають виплати пенсій військовослужбовцям, особам начальницького та рядового складу. У 2025 році на ці потреби було спрямовано 24,8 млрд. грн., що на 6,1 млрд. грн. більше, ніж у 2023 році. Зростання таких видатків є закономірним наслідком повномасштабної війни та збільшення кількості осіб, які мають право на військові пенсії.

Поступове зростання спостерігається і щодо адміністративних витрат ПФУ. Якщо у 2023 році вони становили 13,5 млрд. грн., то у 2025 році — 17,9 млрд. грн. Проте їх частка у структурі загальних видатків залишалася відносно стабільною — близько 1,7–1,8 %. Це свідчить про відносно помірний рівень адміністративного навантаження та певну ефективність управління системою пенсійного страхування.

Видатки на оплату послуг із виплати та доставки пенсій також демонструють тенденцію до зростання — з 20,4 млрд. грн. у 2023 році до 27,3 млрд. грн. у 2025 році. Основними чинниками такого зростання стали:

- «збільшення кількості пенсійних виплат;
- інфляційні процеси;
- підвищення тарифів на послуги доставки;
- необхідність забезпечення безперебійної виплати пенсій в умовах воєнного стану» [40].

Значною складовою структури видатків залишаються кошти Державного бюджету України на виплату пенсій, надбавок та підвищень до пенсій за різними пенсійними програмами. У 2023 році такі видатки становили 247,3 млрд. грн. або 32,2 % усіх видатків, а у 2025 році — 301,7 млрд. грн. або 29,5 %. Незважаючи

на певне скорочення питомої ваги, їх абсолютний обсяг зріс на 54,4 млрд. грн. Зазначене свідчить про збереження значної ролі державного бюджету у фінансуванні пенсійної системи України.

Окрему увагу слід приділити видаткам на виплату житлових субсидій та пільг на оплату житлово-комунальних послуг. На відміну від більшості інших видатків, їх обсяг має тенденцію до скорочення з 37,1 млрд. грн. у 2023 році до 34,2 млрд. грн. у 2025 році. Частка таких видатків зменшилася з 4,8 % до 3,3 %.

Це може бути пов'язано із:

- змінами у порядку призначення субсидій;
- переглядом критеріїв отримання допомоги;
- частковою стабілізацією ситуації на ринку житлово-комунальних послуг;
- оптимізацією механізмів соціальної підтримки населення.

Аналіз структури використання фінансових ресурсів ПФУ свідчить про домінування соціально орієнтованих видатків. Переважна більшість коштів спрямовується безпосередньо на забезпечення соціальних гарантій населенню, що підтверджує важливу роль ПФУ у системі соціального захисту держави. Разом із тим система використання фінансових ресурсів ПФУ характеризується низкою проблем. Однією з основних проблем є постійне зростання видатків на пенсійне забезпечення в умовах недостатніх темпів збільшення доходів Фонду. Це призводить до дефіциту фінансових ресурсів та посилення залежності пенсійної системи від бюджетного фінансування.

У структурі видатків відсутні видатки, пов'язані з протиепідемічними заходами та одноразовими виплатами у зв'язку з пандемією COVID-19. Це свідчить про завершення дії відповідних програм державної підтримки, які були актуальними у попередні роки.

Аналіз структури видатків ПФУ дозволяє зробити висновок про домінування соціально орієнтованих витрат. Переважна частина фінансових ресурсів спрямовується безпосередньо на пенсійне забезпечення населення та реалізацію державних соціальних гарантій, що підтверджує важливу роль ПФУ у системі соціального захисту населення. Разом із тим сучасна система

використання фінансових ресурсів ПФУ характеризується низкою проблем. Основними з них є:

- «постійне зростання видатків на пенсійне забезпечення;
- високий рівень залежності від державного бюджету;
- демографічне старіння населення;
- скорочення кількості платників ЄСВ;
- інфляційний тиск;
- наслідки воєнних дій та економічної нестабільності» [35].

Особливу загрозу для фінансової стійкості системи державного пенсійного страхування становить погіршення співвідношення між кількістю платників страхових внесків і пенсіонерів. В умовах старіння населення та високого рівня трудової міграції навантаження на працююче населення постійно зростає, що ускладнює забезпечення збалансованості бюджету ПФУ.

Таким чином, аналіз видатків бюджету ПФУ у 2023–2025 рр. свідчить про значне зростання обсягів фінансування пенсійного забезпечення та соціальних програм. Основними напрямками використання фінансових ресурсів залишаються виплата пенсій за віком, фінансування спеціальних пенсійних програм, соціальних допомог та житлових субсидій. Попри позитивну динаміку власних надходжень, система державного пенсійного страхування України продовжує функціонувати в умовах значного фінансового навантаження та потребує подальшого реформування з метою забезпечення її довгострокової фінансової стійкості.

2.3. Вплив демографічних, економічних та воєнних чинників на фінансову стійкість пенсійної системи України

Фінансова стійкість пенсійної системи є однією з ключових умов забезпечення ефективного функціонування системи соціального захисту населення та виконання державою своїх соціальних зобов'язань. У сучасних

умовах система державного пенсійного страхування України функціонує під впливом комплексу взаємопов'язаних демографічних, економічних та воєнних чинників, які визначають рівень фінансової забезпеченості ПФУ, можливості здійснення пенсійних виплат та перспективи подальшого розвитку пенсійної системи.

Одним із «найбільш вагомих факторів, що негативно впливають на фінансову стійкість пенсійної системи України, є демографічна криза та процес старіння населення» [46]. Демографічне старіння проявляється у збільшенні частки осіб пенсійного віку та одночасному скороченні чисельності працездатного населення. Це призводить до погіршення співвідношення між кількістю платників єдиного соціального внеску та кількістю пенсіонерів, що створює значне навантаження на солідарну систему пенсійного страхування.

За оцінками демографів, в Україні спостерігається стійка тенденція до скорочення чисельності населення внаслідок низького рівня народжуваності, високої смертності та значних масштабів трудової міграції. Особливо загрозливими є темпи старіння населення, оскільки частка осіб віком понад 60 років постійно зростає. У результаті збільшується кількість отримувачів пенсійних виплат, тоді як база платників страхових внесків скорочується. Впродовж останніх років в Україні спостерігається погіршення співвідношення між кількістю працюючого населення та пенсіонерів. За даними дослідження KSE Institute, у 2025 році на 10,7 млн. працюючих громадян припадало близько 10,2 млн. пенсіонерів, тобто фактично співвідношення між платниками внесків та отримувачами пенсій наблизилося до 1:1 [43]. Така ситуація створює надмірне навантаження на солідарну систему пенсійного страхування, оскільки фінансування пенсійних виплат здійснюється переважно за рахунок поточних надходжень єдиного соціального внеску.

Погіршення демографічної структури населення супроводжується процесом старіння нації. Частка осіб пенсійного віку постійно зростає, тоді як чисельність економічно активного населення скорочується. Між 2021 та 2025 роками кількість пенсіонерів в Україні скоротилася на 7,1 % — до 10,3 млн осіб,

однак чисельність зайнятого населення скоротилася ще швидше — на 10,6 %, до 10,5 млн осіб [42]. Це свідчить про подальше зменшення бази платників страхових внесків та посилення ризиків дефіциту ПФУ.

Суттєвий вплив на фінансову стійкість пенсійної системи здійснює високий рівень трудової міграції населення. Значна частина працездатних громадян України працює за кордоном, що призводить до втрати потенційних надходжень єдиного соціального внеску. Особливо негативним є відтік молодого працездатного населення, яке формує основну частину доходів пенсійної системи. Крім того, війна спричинила масштабну зовнішню міграцію населення та зростання кількості внутрішньо переміщених осіб. Станом на 2025 рік в Україні налічувалося близько 4,6 млн. внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [56].

Протягом останніх років значна частина економічно активних громадян України виїхала за кордон у пошуках роботи та кращих умов життя, що призвело до:

- зменшення кількості платників єдиного соціального внеску;
- скорочення надходжень до Пенсійного фонду України;
- посилення дефіциту пенсійної системи;
- погіршення демографічної структури населення.

Особливо негативним є виїзд молодого працездатного населення, оскільки саме ця категорія формує основну частину надходжень до системи державного пенсійного страхування. У довгостроковій перспективі це створює ризики для забезпечення фінансової стабільності солідарної пенсійної системи.

Важливим демографічним чинником є також зростання середньої тривалості життя населення. З одного боку, це свідчить про покращення соціально-економічних умов життя населення, однак з іншого — збільшує тривалість отримання пенсійних виплат та додаткове навантаження на фінансові ресурси Пенсійного фонду України. Саме тому більшість країн світу в умовах старіння населення здійснюють пенсійні реформи, спрямовані на підвищення пенсійного віку та розвиток накопичувальних механізмів пенсійного забезпечення.

Суттєвий вплив на фінансову стійкість пенсійної системи здійснюють економічні чинники. Основним «джерелом доходів ПФУ є єдиний соціальний внесок, надходження якого залежать від рівня зайнятості населення, обсягів фонду оплати праці та динаміки заробітної плати» [49]. У 2025 році середня заробітна плата, з якої сплачувалися страхові внески, перевищила 19 тис. грн., що позитивно вплинуло на зростання доходів Пенсійного фонду. Разом із тим високий рівень тінізації економіки та виплата заробітної плати «в конвертах» залишаються серйозними проблемами для формування фінансових ресурсів пенсійної системи.

Важливим економічним фактором є інфляція, яка безпосередньо впливає на видатки ПФУ. Зростання цін призводить до необхідності проведення індексації пенсій та підвищення соціальних стандартів. На початок 2026 року середній розмір пенсії в Україні становив 6544,62 грн., що на 13,1 % або на 755,57 грн. більше порівняно з початком 2025 року [14]. Водночас навіть попри зростання пенсійних виплат значна частина пенсіонерів продовжує отримувати відносно низькі пенсії. Так, понад 34 % пенсіонерів отримують пенсії до 4000 грн. на місяць. Це свідчить про недостатній рівень соціального захисту населення та збереження високого ризику бідності серед осіб похилого віку.

В умовах високих темпів інфляції держава змушена проводити індексацію пенсій та підвищувати соціальні стандарти з метою підтримання купівельної спроможності населення. Це призводить до зростання видатків ПФУ та посилення навантаження на його фінансові ресурси. Разом із тим інфляційні процеси негативно впливають на реальну вартість пенсійних виплат та знижують рівень соціального захисту пенсіонерів. Особливо гостро ця проблема проявляється в умовах нестабільності національної валюти та значного зростання цін на товари першої необхідності й житлово-комунальні послуги.

Одним із ключових викликів для фінансової стійкості пенсійної системи України стали наслідки повномасштабної війни. Воєнні дії спричинили значні втрати для економіки держави, руйнування виробничої інфраструктури, скорочення зайнятості населення та зменшення надходжень до бюджету ПФУ.

Серед основних негативних наслідків війни для пенсійної системи слід виділити:

- «скорочення кількості офіційно зайнятого населення;
- зменшення надходжень єдиного соціального внеску;
- масову міграцію населення;
- руйнування підприємств та інфраструктури;
- зростання бюджетного навантаження;
- збільшення кількості осіб, які потребують соціального захисту» [50].

В умовах воєнного стану держава була змушена спрямувати значні фінансові ресурси на оборонні потреби, що посилює навантаження на державний бюджет та обмежило можливості фінансування соціальної сфери. Водночас держава продовжує забезпечувати стабільність пенсійних виплат навіть у складних умовах війни, що є важливим чинником підтримання соціальної стабільності та довіри населення до державних інституцій.

Суттєвий вплив на пенсійну систему здійснює також внутрішня та зовнішня міграція населення, спричинена війною. Значна кількість громадян виїхала за кордон або стала внутрішньо переміщеними особами. Це негативно вплинуло на ринок праці, зменшило кількість платників страхових внесків та посилює навантаження на систему соціального захисту. Разом із тим війна спричинила збільшення видатків Пенсійного фонду України на:

- виплату пенсій військовослужбовцям;
- соціальне забезпечення ветеранів війни;
- виплату допомог особам з інвалідністю;
- соціальний захист сімей загиблих військовослужбовців.

У результаті фінансове навантаження на пенсійну систему суттєво зросло, а проблема забезпечення її фінансової стійкості набула особливої актуальності. У сучасних умовах забезпечення фінансової стійкості пенсійної системи України потребує комплексного підходу та реалізації ефективної державної політики.

Основними напрямками зміцнення фінансової стабільності пенсійної системи мають стати:

- стимулювання економічного зростання;

- легалізація зайнятості та заробітної плати;
- розширення бази платників єдиного соціального внеску;
- розвиток накопичувальної системи пенсійного страхування;
- удосконалення механізму адміністрування страхових внесків;
- підвищення рівня фінансової дисципліни платників;
- розвиток цифрових технологій у сфері пенсійного забезпечення;
- удосконалення демографічної та міграційної політики держави.

Особливого значення набуває необхідність розвитку другого та третього рівнів пенсійної системи, що дозволить диверсифікувати джерела фінансування пенсійних виплат та зменшити навантаження на солідарну систему.

Таким чином, фінансова стійкість пенсійної системи України значною мірою залежить від впливу демографічних, економічних та воєнних чинників. Старіння населення, трудова міграція, високий рівень тінізації економіки, інфляційні процеси та наслідки повномасштабної війни формують суттєві ризики для стабільного функціонування системи державного пенсійного страхування. У таких умовах особливої актуальності набуває необхідність реформування пенсійної системи та пошуку ефективних механізмів забезпечення її довгострокової фінансової стійкості.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

3.1. Світовий досвід фінансового забезпечення систем пенсійного страхування та можливості його адаптації в Україні

У сучасних умовах реформування системи державного пенсійного страхування особливого значення набуває вивчення світового досвіду фінансового забезпечення пенсійних систем. Більшість країн світу стикаються із подібними викликами, пов'язаними зі старінням населення, зростанням навантаження на працююче населення, дефіцитом пенсійних фондів та необхідністю забезпечення фінансової стійкості систем соціального захисту. Саме тому міжнародна практика виробила різноманітні моделі пенсійного забезпечення, які поєднують солідарні, накопичувальні та приватні механізми фінансування пенсійних виплат.

Світовий досвід свідчить про те, що найбільш ефективними є багаторівневі пенсійні системи, які забезпечують диверсифікацію джерел пенсійного забезпечення та зменшують фінансове навантаження на державний бюджет. У більшості розвинених країн «функціонують трирівневі моделі пенсійного страхування, що включають:

- солідарну систему державного пенсійного забезпечення;
- обов'язкову накопичувальну систему;
- добровільне недержавне пенсійне забезпечення» [31].

Солідарна система базується на «принципі міжпоколінної солідарності, за яким працююче населення через сплату страхових внесків фінансує пенсійні виплати нинішнім пенсіонерам» [21]. Така модель є найбільш поширеною у світі, однак в умовах демографічного старіння населення вона потребує доповнення накопичувальними механізмами.

Накопичувальна система передбачає «формування індивідуальних пенсійних накопичень громадян, які інвестуються у фінансові активи та забезпечують додаткові джерела доходу після виходу на пенсію» [32]. У багатьох країнах накопичувальні пенсійні фонди виступають важливими інституційними інвесторами та відіграють значну роль у розвитку національних фінансових ринків.

Світовий досвід організації пенсійних систем свідчить про те, що у чистому вигляді солідарна або накопичувальна моделі зустрічаються рідко. Найбільш поширеною є змішана модель, яка поєднує державне пенсійне страхування із системою накопичувального та добровільного пенсійного забезпечення.

Особливий інтерес для України становить досвід країн Європейського Союзу, які впродовж останніх десятиліть активно реформують свої пенсійні системи. Основними напрямками реформування стали:

- підвищення пенсійного віку;
- розвиток накопичувальних пенсійних механізмів;
- стимулювання добровільного пенсійного страхування;
- посилення зв'язку між страховими внесками та розміром пенсій;
- автоматизація та цифровізація пенсійного забезпечення.

Однією з найбільш успішних моделей пенсійного забезпечення вважається система Швеція. Пенсійна система Швеції поєднує солідарний та накопичувальний компоненти. Частина страхових внесків спрямовується до державної солідарної системи, а частина — на індивідуальні накопичувальні рахунки громадян. Особливістю шведської моделі є високий рівень персоніфікації пенсійних накопичень та ефективне державне регулювання інвестиційної діяльності пенсійних фондів [34].

Важливою складовою шведської системи є автоматичний механізм фінансового регулювання, який дозволяє адаптувати пенсійну систему до змін демографічної та економічної ситуації. Крім того, у Швеції активно використовуються цифрові технології управління пенсійними рахунками, що

забезпечує прозорість функціонування системи та високий рівень довіри населення [30].

Значний інтерес для України становить також досвід Польщі, яка здійснила масштабну пенсійну реформу та запровадила трирівневу систему пенсійного забезпечення. Польська модель поєднує державну солідарну систему, обов'язкове накопичувальне страхування та добровільні пенсійні програми. Одним із ключових результатів польської реформи стало створення потужного ринку пенсійних накопичень, що сприяло розвитку національного фінансового ринку [26]. Разом із тим польський досвід демонструє і певні ризики накопичувальної системи, зокрема її залежність від стану фінансових ринків та макроекономічної стабільності. Саме тому важливим елементом успішного функціонування накопичувальних пенсійних систем є ефективне державне регулювання, прозорість діяльності пенсійних фондів та надійний захист пенсійних активів громадян.

У Великій Британії функціонує дворівнева пенсійна система, яка поєднує державну базову пенсію та професійні або приватні пенсійні програми. Важливою особливістю британської моделі є «активне стимулювання участі населення у приватному пенсійному страхуванні через систему податкових пільг. У результаті близько половини працездатного населення країни бере участь у корпоративних або персональних пенсійних програмах» [28].

Податкові стимули є одним із найбільш ефективних інструментів розвитку недержавного пенсійного забезпечення. Саме тому багато країн світу застосовують податкові пільги для роботодавців та громадян, які здійснюють внески до накопичувальних пенсійних фондів.

Важливий досвід реформування пенсійної системи має Фінляндія. Фінська модель базується на поєднанні державного пенсійного забезпечення та професійних трудових пенсій. Особливістю системи є «високий рівень автоматизації та використання механізмів адаптації пенсійних виплат до змін тривалості життя населення. У Фінляндії при розрахунку пенсій враховуються

коефіцієнти очікуваної тривалості життя, що дозволяє забезпечити фінансову збалансованість пенсійної системи в довгостроковій перспективі» [30].

Світовий досвід свідчить про те, що ефективне функціонування накопичувальних пенсійних систем можливе лише за умов:

- макроекономічної стабільності;
- розвиненого фінансового ринку;
- ефективного державного нагляду;
- низького рівня інфляції;
- високого рівня довіри населення до фінансових інститутів;
- надійного захисту пенсійних активів.

Для України міжнародний досвід є особливо важливим у контексті необхідності реформування пенсійної системи та запровадження другого накопичувального рівня пенсійного страхування. На сьогодні українська пенсійна система залишається переважно солідарною, що створює значне фінансове навантаження на Пенсійний фонд України та державний бюджет.

Однією з ключових проблем української пенсійної системи є високий рівень залежності від бюджетного фінансування. У таких умовах розвиток накопичувальної системи може стати важливим інструментом:

- диверсифікації джерел пенсійного забезпечення;
- зменшення навантаження на солідарну систему
- формування довгострокових інвестиційних ресурсів;
- розвитку внутрішнього фінансового ринку;
- підвищення рівня пенсійного забезпечення населення.

Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) наголошує, що «розвиток пенсійного забезпечення, забезпеченого активами, може підвищити стійкість пенсійної системи України та сприяти формуванню потужних інституційних інвесторів» [28]. Разом із тим адаптація світового досвіду до українських умов повинна враховувати:

- складну демографічну ситуацію;
- високий рівень трудової міграції;

- недостатній розвиток фінансового ринку;
- низький рівень доходів населення;
- воєнні ризики та економічну нестабільність;
- недостатній рівень довіри громадян до фінансових інститутів.

Важливим напрямом адаптації міжнародного досвіду в Україні має стати поступове запровадження накопичувального рівня пенсійного страхування із забезпеченням державного контролю за збереженням пенсійних активів. Доцільним є також:

- розвиток недержавних пенсійних фондів;
- запровадження податкових стимулів для учасників накопичувальних програм;
- удосконалення механізмів фінансового нагляду;
- розвиток цифрових технологій управління пенсійними накопиченнями;
- підвищення рівня фінансової грамотності населення.

Особливо важливим є забезпечення прозорості функціонування накопичувальної системи та формування довіри населення до пенсійної реформи. Світовий досвід показує, що успішність пенсійних реформ значною мірою залежить від рівня поінформованості населення та підтримки реформ громадянами [46].

Таким чином, світовий досвід фінансового забезпечення систем пенсійного страхування свідчить про ефективність багаторівневих моделей пенсійного забезпечення, які поєднують солідарні та накопичувальні механізми фінансування пенсійних виплат. Для України особливо важливими є розвиток накопичувальної системи, диверсифікація джерел пенсійного забезпечення, удосконалення державного регулювання та забезпечення фінансової стійкості пенсійної системи. Адаптація міжнародного досвіду повинна здійснюватися з урахуванням сучасних економічних, демографічних та воєнних викликів, що стоять перед державою.

3.2. Стратегічні напрями модернізації системи державного пенсійного страхування та підвищення ефективності використання її фінансових ресурсів

Сучасна система державного пенсійного страхування України функціонує в умовах складних демографічних, економічних та воєнних викликів, що зумовлює необхідність її подальшої модернізації. Зростання видатків Пенсійного фонду України, недостатній рівень власних надходжень, старіння населення, трудова міграція, тінізація зайнятості та висока залежність від державного бюджету свідчать про потребу у формуванні нової моделі пенсійного забезпечення, здатної забезпечити фінансову стійкість системи у довгостроковій перспективі.

Стратегічна модернізація системи державного пенсійного страхування має бути спрямована не лише на збільшення фінансових ресурсів ПФУ, а й на «підвищення ефективності їх використання, посилення страхових принципів, розвиток накопичувальних механізмів, забезпечення соціальної справедливості та зміцнення довіри громадян до пенсійної системи» [7].

Першим стратегічним напрямом є зміцнення дохідної бази Пенсійного фонду України. Основним джерелом формування фінансових ресурсів пенсійної системи залишається єдиний соціальний внесок, тому першочергового значення набуває розширення кола його платників. Для цього необхідно забезпечити легалізацію трудових відносин, скорочення тіньової зайнятості та посилення відповідальності роботодавців за несплату або неповну сплату ЄСВ.

Особливо важливим є подолання практики виплати заробітної плати «в конвертах», яка призводить до недоотримання Пенсійним фондом значних обсягів фінансових ресурсів. Легалізація заробітної плати «має супроводжуватися не лише фінансовим контролем, а й створенням економічних стимулів для роботодавців і працівників. Працівники повинні усвідомлювати, що офіційна зайнятість і сплата страхових внесків безпосередньо впливають на їх майбутній розмір пенсії» [9].

Другим важливим напрямом є посилення страхового принципу у пенсійному забезпеченні. Розмір пенсії має більшою мірою залежати від тривалості страхового стажу та суми сплачених внесків. Це сприятиме підвищенню мотивації громадян до офіційного працевлаштування, формування повного страхового стажу та участі у фінансуванні пенсійної системи. Водночас держава повинна зберігати мінімальні соціальні гарантії для осіб, які з об'єктивних причин не змогли набути достатнього страхового стажу.

Третім стратегічним напрямом модернізації є запровадження та розвиток накопичувального рівня пенсійного страхування. «Українська пенсійна система фактично залишається переважно солідарною, що робить її надзвичайно залежною від демографічної ситуації та поточних надходжень ЄСВ. Накопичувальна система дозволить сформувати додаткове джерело пенсійного забезпечення, зменшити навантаження на солідарну систему та створити довгострокові інвестиційні ресурси для економіки» [61].

Запровадження другого рівня пенсійної системи має бути поступовим, з урахуванням макроекономічної стабільності, стану фінансового ринку та рівня доходів населення. Важливо забезпечити надійний захист пенсійних накопичень громадян, ефективний державний нагляд за діяльністю накопичувальних фондів, прозорі правила інвестування активів і мінімізацію ризиків втрати коштів.

Четвертим напрямом є розвиток недержавного пенсійного забезпечення. Третій рівень пенсійної системи в Україні поки що не відіграє значної ролі у формуванні доходів майбутніх пенсіонерів. Причинами цього є «низький рівень доходів населення, недостатня фінансова грамотність, недовіра до фінансових установ та обмежений розвиток ринку недержавних пенсійних фондів» [60]. Для активізації цього напрямку доцільно запровадити податкові стимули для громадян і роботодавців, які здійснюють внески до недержавних пенсійних фондів, а також посилити контроль за прозорістю їх діяльності.

П'ятим стратегічним напрямом є підвищення ефективності використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду України. Йдеться про забезпечення цільового, раціонального та прозорого використання коштів, мінімізацію

адміністративних витрат, удосконалення механізмів планування доходів і видатків, а також запровадження сучасних інструментів фінансового моніторингу. Ефективне управління ресурсами Пенсійного фонду має базуватися на принципах прозорості, підзвітності та результативності.

Важливим елементом підвищення ефективності використання коштів є цифровізація пенсійної системи. Розвиток електронних сервісів Пенсійного фонду України дає змогу спростити доступ громадян до пенсійних послуг, зменшити адміністративне навантаження, скоротити витрати на обслуговування та підвищити якість комунікації з населенням. Перспективним є подальший розвиток електронного кабінету застрахованої особи, автоматичного призначення пенсій, електронного трудового стажу та цифрового обліку страхових внесків.

Шостим напрямом є удосконалення механізму індексації пенсій. «Індексація повинна забезпечувати захист пенсіонерів від інфляційного знецінення доходів і водночас не створювати надмірного навантаження на бюджет Пенсійного фонду» [59]. Для цього важливо забезпечити прогнозованість, прозорість і фінансову обґрунтованість індексаційних механізмів. Пенсійні виплати мають зростати відповідно до економічних можливостей держави, динаміки заробітної плати та рівня інфляції.

Сьомим стратегічним напрямом є оптимізація бюджетної підтримки Пенсійного фонду України. Бюджетні трансферти залишаються важливим джерелом фінансування пенсійної системи, однак їх надмірна частка свідчить про недостатню фінансову самостійність Фонду. У перспективі необхідно поступово зменшувати залежність пенсійної системи від державного бюджету шляхом розширення власних надходжень, підвищення ефективності адміністрування ЄСВ та розвитку накопичувальних джерел фінансування.

Восьмим напрямом модернізації є удосконалення демографічної та міграційної політики держави. Фінансова стійкість пенсійної системи значною мірою залежить від чисельності економічно активного населення. Тому важливими є заходи щодо стимулювання народжуваності, підтримки молодих

сімей, повернення трудових мігрантів, створення робочих місць та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у ринок праці. Без розширення бази платників страхових внесків забезпечити довгострокову стабільність солідарної пенсійної системи буде складно.

Дев'ятим стратегічним напрямом є підвищення фінансової грамотності населення у сфері пенсійного забезпечення. Громадяни повинні розуміти зв'язок між офіційною зайнятістю, сплатою страхових внесків, страховим стажем і майбутнім розміром пенсії. Низький рівень «пенсійної обізнаності населення знижує зацікавленість громадян у добровільних пенсійних накопиченнях та офіційному працевлаштуванні» [52]. Тому необхідно розвивати освітні програми, інформаційні кампанії та консультаційні сервіси з питань пенсійного страхування.

Десятим напрямом є адаптація пенсійної системи до умов воєнного та післявоєнного відновлення. Війна суттєво змінила соціально-економічні умови функціонування держави, тому пенсійна система має враховувати потреби військовослужбовців, ветеранів, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб та сімей загиблих. Водночас у післявоєнний період «необхідно забезпечити відновлення ринку праці, повернення економічно активного населення, розвиток підприємництва та зростання фонду оплати праці, що позитивно вплине на надходження ЄСВ» [56].

Окремої уваги потребує підвищення прозорості та довіри до пенсійної системи. Недовіра громадян до державних і фінансових інститутів є одним із головних бар'єрів для розвитку накопичувального та недержавного пенсійного забезпечення. Тому модернізація пенсійної системи має супроводжуватися відкритістю інформації про доходи, видатки та результати діяльності Пенсійного фонду України, регулярною публічною звітністю та ефективним громадським контролем.

Доцільно також посилити роль актуарного прогнозування у пенсійній політиці. Рішення щодо змін у пенсійній системі мають базуватися на довгострокових демографічних, економічних і фінансових прогнозах. Актуарні

розрахунки дозволяють оцінити майбутнє навантаження на Пенсійний фонд, прогнозувати потребу у фінансових ресурсах та своєчасно виявляти ризики дефіциту.

Важливим стратегічним завданням є «забезпечення балансу між соціальною справедливістю та фінансовою спроможністю пенсійної системи» [57]. З одного боку, держава повинна гарантувати мінімальний рівень пенсійного забезпечення для соціально вразливих категорій населення. З іншого боку, надмірне розширення пенсійних пільг і спеціальних режимів без належного фінансового забезпечення може поглиблювати дефіцит Пенсійного фонду.

Таким чином, узагальнення стратегічних напрямів модернізації системи державного пенсійного страхування можна згрупувати за окремими векторами (див. табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Основні стратегічні напрями модернізації системи державного пенсійного страхування в Україні та їх очікувані результати

Стратегічний напрям	Очікуваний результат
Легалізація зайнятості та заробітної плати	Зростання надходжень ЄСВ
Посилення страхового принципу	Більш справедливий зв'язок між внесками і пенсією
Запровадження накопичувального рівня	Диверсифікація джерел пенсійного забезпечення
Розвиток недержавного пенсійного забезпечення	Формування додаткових пенсійних доходів
Цифровізація пенсійної системи	Зменшення адміністративних витрат і підвищення доступності послуг
Оптимізація бюджетної підтримки	Зниження залежності від державного бюджету
Підвищення фінансової грамотності	Зростання довіри та участі громадян у пенсійній системі
АктUARне прогнозування	Попередження фінансових ризиків
Адаптація до воєнних викликів	Захист військових, ветеранів і постраждалих осіб
Розвиток ринку праці	Розширення бази платників страхових внесків

Примітка. Систематизовано за даними [9; 19; 30]

Відтак, модернізація системи державного пенсійного страхування України має бути комплексною та поетапною. Вона повинна поєднувати заходи з розширення дохідної бази Пенсійного фонду, підвищення ефективності використання фінансових ресурсів, розвитку накопичувальних механізмів,

цифровізації пенсійних послуг та посилення довіри населення до пенсійної системи. Лише за умови реалізації таких стратегічних напрямів можна забезпечити фінансову стійкість пенсійної системи, підвищити рівень пенсійного забезпечення громадян і зменшити навантаження на державний бюджет у довгостроковій перспективі.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження теоретичних, організаційно-економічних та практичних засад формування і використання фінансових ресурсів системи державного пенсійного страхування України нами проаналізовано сучасний стан функціонування Пенсійного фонду України, визначено основні проблеми та обґрунтовано стратегічні напрями модернізації пенсійної системи в умовах сучасних демографічних, економічних і воєнних викликів. За результатами проведеного дослідження зроблено такі висновки.

1. Державне пенсійне страхування є важливою складовою системи соціального захисту населення та одним із ключових інструментів реалізації соціальної політики держави. Його економічна сутність полягає у формуванні, розподілі та використанні фінансових ресурсів з метою забезпечення матеріальної підтримки громадян у разі втрати працездатності, досягнення пенсійного віку або втрати годувальника. Пенсійне страхування виконує соціальну, страхову, перерозподільну та стимулюючу функції, забезпечуючи соціальну стабільність і підтримання мінімального рівня життя населення.
2. Сучасна система державного пенсійного страхування України базується переважно на солідарному принципі фінансування, який передбачає перерозподіл коштів між працюючим населенням та пенсіонерами. Водночас домінування солідарної системи в умовах демографічного старіння населення та скорочення кількості платників страхових внесків формує значні ризики фінансової нестійкості пенсійної системи.
3. Дослідження нормативно-правового та інституційного забезпечення функціонування системи державного пенсійного страхування показало, що в Україні сформована достатньо розгалужена система правового регулювання пенсійних відносин. Основу законодавчої бази становлять Конституція України, Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення», Бюджетний кодекс України та інші нормативно-правові акти. Водночас часті

зміни пенсійного законодавства, нестабільність нормативної бази та недостатня ефективність окремих механізмів державного регулювання ускладнюють забезпечення довгострокової фінансової стабільності системи.

4. Аналіз динаміки та структури доходів Пенсійного фонду України у 2023–2025 рр. засвідчив тенденцію до зростання обсягів фінансових ресурсів пенсійної системи. Загальний обсяг доходів Пенсійного фонду зріс більш ніж на 33 %, що зумовлено підвищенням заробітної плати, зростанням надходжень єдиного соціального внеску та збільшенням бюджетної підтримки. Основним джерелом формування доходів залишаються надходження єдиного соціального внеску, частка яких у структурі доходів поступово зростає.
5. Разом із тим дослідження показало високий рівень залежності Пенсійного фонду України від коштів державного бюджету. Значна частина видатків пенсійної системи фінансується за рахунок бюджетних трансфертів, що свідчить про недостатню самодостатність солідарної системи пенсійного страхування. Особливо значними залишаються видатки на фінансування спеціальних пенсійних програм, пенсій військовослужбовцям та соціальних доплат.
6. Аналіз напрямів використання фінансових ресурсів системи державного пенсійного страхування показав, що переважна частина коштів Пенсійного фонду спрямовується на виплату пенсій за віком, пенсій по інвалідності, пенсій у зв'язку з втратою годувальника, а також фінансування соціальних допомог і житлових субсидій. Впродовж 2023–2025 рр. спостерігалось суттєве зростання видатків на пенсійне забезпечення, що пояснюється індексацією пенсій, підвищенням соціальних стандартів та збільшенням соціального навантаження в умовах війни.
7. Фінансова стійкість пенсійної системи України значною мірою залежить від впливу демографічних, економічних та воєнних чинників. Основними загрозами для стабільності системи є:
 - старіння населення;
 - скорочення чисельності економічно активного населення;

- трудова міграція;
- високий рівень тінізації зайнятості;
- інфляційні процеси;
- зростання навантаження на державний бюджет;
- наслідки повномасштабної війни.

8. Повномасштабна війна суттєво погіршила фінансовий стан системи державного пенсійного страхування через скорочення кількості платників ЄСВ, руйнування економічної інфраструктури, зростання безробіття та збільшення кількості осіб, які потребують соціального захисту. Разом з тим, держава продовжує забезпечувати стабільність пенсійних виплат, що є важливим чинником підтримання соціальної стабільності в суспільстві.
9. Дослідження світового досвіду фінансового забезпечення пенсійних систем показало, що найбільш ефективними є багаторівневі моделі пенсійного забезпечення, які поєднують солідарні, накопичувальні та добровільні механізми фінансування пенсійних виплат. Досвід Швеції, Польщі, Великої Британії, Фінляндії та інших країн свідчить про важливість розвитку накопичувального пенсійного страхування, ефективного державного нагляду та стимулювання участі громадян у недержавних пенсійних програмах.

На основі проведеного дослідження запропоновано такі напрями вдосконалення системи державного пенсійного страхування України:

- забезпечити поступове запровадження обов'язкового накопичувального рівня пенсійної системи із належним державним контролем за збереженням пенсійних активів;
- розширити базу платників єдиного соціального внеску шляхом детінізації ринку праці та легалізації заробітної плати;
- посилити залежність розміру пенсійних виплат від страхового стажу та суми сплачених внесків;
- удосконалити механізми адміністрування ЄСВ та фінансового контролю у сфері пенсійного страхування;

- розвивати систему недержавного пенсійного забезпечення через запровадження податкових стимулів для громадян і роботодавців;
- забезпечити подальшу цифровізацію діяльності Пенсійного фонду України та розвиток електронних сервісів;
- удосконалити механізм індексації пенсій з урахуванням інфляційних процесів і фінансових можливостей держави;
- підвищити рівень фінансової грамотності населення у сфері пенсійного забезпечення;
- реалізувати комплексну державну демографічну та міграційну політику, спрямовану на розширення бази платників страхових внесків.

Таким чином, забезпечення фінансової стійкості системи державного пенсійного страхування України потребує комплексного реформування пенсійної системи, розвитку накопичувальних механізмів, підвищення ефективності використання фінансових ресурсів та адаптації пенсійної політики до сучасних соціально-економічних і воєнних викликів. Реалізація запропонованих заходів сприятиме зміцненню фінансової стабільності Пенсійного фонду України, підвищенню рівня пенсійного забезпечення населення та забезпеченню соціальної безпеки держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bulavynets O., Valihura V., Sydor I., Krysovata K., Beliavtseva V. Redistribution of social resources in the modern era: new challenges for the state finance system. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology* 2025. Vol. 103. №. 22. pp. 9393-9404. URL: <https://www.jatit.org/volumes/Vol103No22/13Vol103No22.pdf>
2. Bulavynets O., Valihura V., Sydor I., Krysovata K., Beliavtseva V. Social Transfers and Public Finance Efficiency: Navigating Digital Transformation Challenges. *Journal of Information Systems Engineering and Management*, 2025,10 (2s). DOI: <https://doi.org/10.52783/jisem.v10i2s.333>
3. Алексеєнко Л. М. Накопичувальна система пенсійного забезпечення в Україні: теоретико-прикладний дискурс. *Вісник економіки*. 2021. Вип. 1. С. 22—32.
4. Баніт Ю. В., Петрушка О. В. Досвід реформування пенсійних систем зарубіжних країн та його використання в Україні. *Наука й економіка*. №1 (37). 2015. С. 19-27.
5. Бюджетний кодекс України: поточна редакція — Редакція від 01.01.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
6. Вацлавський О. І., Федорович І. М. Управління фінансовими ресурсами Пенсійного фонду України в умовах соціально-економічних викликів. *Інвестиції: практика і досвід*. 2026. № 8. С. 314-321.
7. Гаврилюк В. М. До питання формування сучасної пенсійної системи України в умовах глобальних викликів. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 51. С. 110-121.
8. Горин В. П. Соціетальні детермінанти трансформації соціальної функції держави. *Агросвіт*. 2022. № 19-20. С. 11-17.
9. Гудзь Ю. Проблеми наповнення пенсійного фонду України та необхідність подальшого реформування системи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. №22. 2020. С. 78-82.

- 10.Зварич О. І., Волошин В. В. Законодавчі передумови впровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування в Україні. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2024. № 20. Т. 1. С. 327-344. URL: <https://doi.org/10.15330/apred.1.20.327-344>
- 11.Звіт про результати аудиту ефективності на тему «Стійкість пенсійного фонду України в умовах воєнного стану». URL: <https://cvd.vn.ua/vpershe-v-istoriyi-provely-audit-pensijnogo-fondu-ukrayiny-shho-vyyavyly/>
- 12.Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2023 році. URL: https://www.pfu.gov.ua/content/uploads/2024/05/Zvit-2023_06052024.pdf
- 13.Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2024 році. URL: <https://www.pfu.gov.ua/byudzhet/zvit-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny/>
- 14.Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2025 році. URL: <https://www.pfu.gov.ua/byudzhet/zvit-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny/>
- 15.Зеленко В. Реформування пенсійної системи України у світлі європейських стандартів: монографія. 2023. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 202 с.
- 16.Ільчук Л. Світовий досвід моделей соціальної політики та можливість їх використання в Україні. *Вісник Пенсійного фонду України*. 2018. № 7. С. 4 – 9.
- 17.Качула С.В. Формування інституту пенсійного страхування у системі соціального забезпечення України. *Наук. вісник Ужгородського нац. ун-ту* : серія: Міжнар. економ. відносини та світове господарство. Ужгород: Гельветика, 2018. Вип. 20. Ч. 2. С. 20- 24.
- 18.Кириленко О.П. Соціальне страхування: підручник. Тернопіль. ТНЕУ. 2018. 516 с.
- 19.Коваль С.Л. Система державного соціального страхування: досвід України та Німеччини. *Світ фінансів*. 2018. № 2 (55). С. 67–77.
- 20.Конституція України від 28 червня 1996 р. зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

21. Корнацька Р. М. Реалії та перспективи пенсійного забезпечення в Україні. *Світ фінансів*. 2023. № 3. С. 30–35. URL: <http://sf.tneu.edu.ua/index.php/sf/article/view/741/749>
22. Латковська Т. Реформування пенсійної системи з метою забезпечення фінансової стабільності країни. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2022. № 28. С. 136-143. <https://doi.org/10.32837/npuola.v28i29.726>.
23. Литвин М., Нам В. Фінансовий механізм системи пенсійного забезпечення. *Актуальні проблеми економіки*. 2020. № 4 (226). С. 59-64.
24. Методологія наукових досліджень: Навч. посібн. за ред. В. П. Горина. Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В., 2023. 170 с.
25. Нововведення у пенсійній системі Іспанії. База даних Міжнародної організації праці. URL: http://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/intl_update/2018-01/index.html.
26. Нововведення у пенсійній системі Польщі. База даних Міжнародної організації праці. URL: http://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/intl_update/2018-03/index.html.
27. Нововведення у пенсійній системі Франції. База даних Міжнародної організації праці. URL: <http://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/int/index.html>.
28. Парламентська Асамблея Ради Європи Результати огляду Європейських пенсійних систем, 2020 рік. URL: <http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2012/BIL>.
29. Пенсійна система Республіки Македонія. Інвестиції та пенсії в Європі. URL: <http://www.ipe.com/pensions/pensions>
30. Петрушка О. В. Світові реалії пенсійного забезпечення громадян. Сьомі Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія, м. Тернопіль, 16 листопада 2021 р. С. 89-92.
31. Петрушка О. В., Войцішук А. Я. Проблемні аспекти пенсійного забезпечення громадян в Україні. *Актуальні питання фінансової теорії та практики*. Збірник матеріалів Дев'ятої заочно-дистанційної наукової конференції

- студентів і молодих вчених, м. Тернопіль, ЗУНУ, 15 квітня 2022 р. Ч. 1. С. 120-122.
- 32.Петрушка О. В., Сидор І. П. Корпоративні та індивідуальні пенсійні програми: особливості практичної реалізації. *Регіональна економіка та управління*. 2019. № 3 (25). С. 47-50.
 - 33.Петрушка О. В., Сидор І. П. Розподільні та накопичувальні пенсійні системи: азіатський досвід та висновки для України. *Інфраструктура ринку*. 2019. Випуск 35. С. 405-410.
 - 34.Петрушка О.В. Модернізація системи формування і використання фінансових ресурсів пенсійного страхування в Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. 2021. № 10. С.23-33.
 - 35.Піщуліна О., Коваль О., Бурлай Т. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. Світовий досвід та українські реалії. 2017. Київ: Центр Разумкова: Вид-во «Заповіт», 453 с.
 - 36.Податковий кодекс України: поточна редакція — Редакція від 15.04.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
 - 37.Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514-17>
 - 38.Про недержавне пенсійне забезпечення. Закон України від 9.07.2003 р. за № 1057-IV; <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>
 - 39.Про пенсійне забезпечення: Закон України від 0.11.1991 р. № 1788-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>
 - 40.Рудик О. В. Інституційне забезпечення функціонування фінансово-економічного механізму пенсійного забезпечення громадян в Україні. *Економічний простір*. 2025. № 201. С. 144-149.
 - 41.Сидор І. П. Державне пенсійне страхування в Україні: сучасні тенденції та виклики. *Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць* (ISSN 2313-4569); за ред. М. І. Зверькова (голов. ред.) та ін. Одеса: Одеський національний економічний університет. 2018. № 2 (66). С. 210-222.

- 42.Сидор І. П. Інституційний вимір публічних фінансів: методологічні підходи. *Актуальні питання економічних наук*. 2025. № 8. URL: <https://a-economics.com.ua/index.php/home/article/view/299/313>
- 43.Сидор І. П. Новітні моделі управління публічними фінансами через призму поведінкових трансформацій. *Модерні фінанси: глобальні виклики і національна безпека*. Монографія / за ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: Економічна думка, 2025. Том 1. С. 206 - 226.
- 44.Сидор І. П. Поведінкова корекція фінансових рішень суб'єктів економіки як управлінська технологія в системі публічних фінансів. *Соціально-економічні відносини в цифровому суспільстві*. 2026. № 1 (59). С. 108-121. URL: <https://ser.net.ua/index.php/SER/article/view/651/622>
- 45.Сидор І. П., Віятик І. В. Фінансове консультування та його вплив на зростання суспільного добробуту населення. *Світ фінансів*. 2021. № 4. С. 88-103.
- 46.Сидор І. П., Горин В. П., Федак Ю. С., Сидор Т. І. Поведінкові контури теоретичної конструкції публічних фінансів. *Бізнес Інформ*. 2025. № 2. С. 377-392. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-2-377-392>
- 47.Сидор І. П., Денисюк Т. В. Державне пенсійне страхування в Україні: виклики сучасності та напрями реформування. *Світ фінансів*. 2022. Вип. 1. (70). С. 22-35.
- 48.Сидор І. П., Петрушка О. В. Внутрішній аудит в системі надання послуг з державного пенсійного страхування. *Ефективна економіка*. 2022. № 12. <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/892/902>
- 49.Сидор І. П., Федак Ю. С. Фінансове забезпечення реалізації державної соціальної політики в контексті сучасних викликів у сфері публічних фінансів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 10. С. 122-129. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/54499>
- 50.Сидор І. П., Федак Ю. С., Білик В. Т. Державна фінансова політика як інструмент забезпечення соціального розвитку України: виклики, тенденції та пріоритети модернізації. *Економіка і суспільство*. 2025. № 81. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/7007>

- 51.Сидор І., Білик В. Теоретичний концепт дослідження сутності та змісту категорії «фінанси». *Ефективна економіка*. 2024. № 12. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/5374/5426>
- 52.Сидор І., Сидор Т. Фінансова безпека країни через призму фінансової грамотності громадян. *Світ фінансів*. 2024. Випуск 4. С. 60-74.
- 53.Сидорчук А. А. Екстернальні фактори формування фінансових ресурсів державного соціального страхування. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2020. № 26. С. 133-138.
- 54.Система пенсійного забезпечення громадян: чи можна врятувати пенсії для українців. 2022. URL: https://razumkov.org.ua/images/2022/11/15/sys_pens_zab.pdf
- 55.Толуб'як В. С., Горин В. П. Зарубіжний досвід пенсійних реформ: уроки та висновки для України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 10. С. 765-771.
- 56.Федорович І. М., Вацлавський О. І. Інноваційні технології у модернізації фондів соціального страхування. *Таврійський науковий вісник*. 2025. Серія: Економіка, (23). С. 151—160. <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2025.23.17>
- 57.Чугунов І.Я., Насібова О.В. Фінанси пенсійного забезпечення: монографія. 2017. Київ: КНТЕУ, 248 с.
- 58.Шалієвська Д.І. Пенсійне забезпечення в системі економічної безпеки держави: монографія. 2020. Львів : Растр-7, 196 с.
- 59.Шашкевич О. Л. Вдосконалення системи пенсійного забезпечення: європейський вектор розвитку. Модерні фінанси: глобальні виклики і національна безпека [Текст] : кол. моногр. Т. 2 / О. Білявська, Є. Бондаренко, В. Угрин [та ін.] ; за ред. А. І. Крисоватого; редкол. : В. П. Горин, В. Г. Дем'янишин, О. В. Дзюблюк [та ін.]. Тернопіль : ЗУНУ, 2025. С. 321-330.
- 60.Шашкевич О. Л. Суспільний фінансовий контроль: еkleктика теоретичних підходів. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Том 3. № 4. С. 162—174.

61. Шашкевич О. Проблематика недержавного пенсійного забезпечення в Україні та шляхи її вирішення. *Десяті ювілейні всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія*: збірник наукових праць. м. Тернопіль, 12 листопада 2024 року. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=citation&hl=uk&
62. Шулюк Б. С., Петрушка О. В. Корпоративна соціальна відповідальність в контексті реалізації державної фінансової політики. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*. Серія: Економіка. 2024. Т. 29. Вип. 3(101). С. 29-35.